*Nenad Stefanović**

UDK: 347.23:34

KONCEPT SVOJINE U RIMSKOM PRAVU

REZIME: Značaj rimskog prava u razvoju instituta svojine, u okviru stvarnog prava je ogroman. Tokom duge rimske istorije postojali su različiti oblici svojine, od društvene, preko javne, do privatne. Svaki od ovih oblika svojine je uživao posebnu pravnu zaštitu. Kako je rimsko društvo bilo podeljeno na rimske građane i one koji to nisu i njihova svojinsko-pravna ovlašćenja su se međusobno razlikovala. Zbog toga je i postojao veliki broj tužbi koje su na različite načine štitile svojinu vlasnika stvari, odnosno onih koji su na savestan način došli u posed stvari. Značaj rimskog prava za savremene kontinentalno pravne sisteme zasnovane na njegovim institutima, gde spada i naš, je nemerljiv. Bez obzira na vremensku distancu od nekoliko vekova, rešenja rimskih pravnika i danas su aktuelna i imaju praktičnu primenu posebno u oblasti stvarnog i obligacionog prava.

***Ključne reči**: rimsko pravo, pojam svojine, zašitita svojine, susvojina, stvarno pravo.*

Kako bi se lakše shvatilo rimsko poimanje koncepta svojine[1] neophodno je detaljno obrazložiti sve njene bitne segmente od pojma, preko načina sticanja svojine, sve do njene zaštite.

1. Pojam i oblici svojine u Rimskom pravu

Stari latinski jezik nije poznavao termin kojim se označavala svojina. Tek pred kraj perioda republike[2] pojavljuju se termini koji predstavljaju svoji-

* Doc. dr, Pravni fakultet za privredu i pravosudje u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija, email: nenad@pravni-fakultet.info

[1] Vidi više o konceptu svojine i pozitivno pravnim rešenjima: Lakićević, V., (2007). Svojinski odnosi prema Ustavu iz 2006. godine, Novi Sad, *Pravo teorija i praksa*, (5-6), str. 3.

[2] "To, naravno ne znači da stari rimljani ne znaju za svojinu. Svojina postoji, ali nema naziva za nju. Rimljani su uopšte izbegavali i relativno kasno stvarali imenice koje su apstrakcija određenih pojava. Oni radije koriste glagole i prisvojne zamenice." Vidi više: Stanojević, O., (2003). Rimsko pravo, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 189.

nu: *dominium* i *proprietas.* Dominium je nastao od reči *dominus* – gospodar, vlasnik i u današnjem smislu predstavljao bi vlasništvo, *proprietas* je sa druge strane dobio naziv na osnovu prisvojne zajednice *proprius* – u značenju: svoj, tako da bi danas odgovarao reči svojina. Za radnju pribavljanja svojine postojao je takođe, poseban izraz koji se koristio u istom periodu: *mancipium,* tj. *mancipatio.* Ovi termini su nastali kao kovanica dve latinske reči: *manu* – ruka i *capere* – zahvatiti, uzeti. Vidimo da je i u najstarijem periodu rimske republike svojina postojala, međutim, samo kao faktički odnos čoveka prema stvarima, da bi tek sa nastankom države taj odnos bio pravno formulisan i dobio državnopravnu zaštitu. Na taj način faktički odnos je postao pravo svojine.

Istorijski pravno posmatrano, značaj rimskog prava u pogledu svojine je ogroman. Ukoliko uporedimo rimsko sa pravima drugih naroda koji su postojali pre ili u vreme Rimljana (Grci, Vavilonci itd.) videćemo da je samo u rimskom pravu postojalo shvatanje o svojini kao neograničenoj vlasti na stvari (*plena in re potestas*). Samo su Rimljani pravili suštinsku razliku između svojine i imovine, definišući svojinu kao vlast nad stvarima, dok je imovina bila označena kao skup stvari koje su predmet svojine. Ovaj koncept je danas prihvaćen u savremenom pravu i predstavlja temelj modernog shvatanja privatne svojine.

Svakom gensu je pripadao jedan deo zemlje. Gens je osnovna jedinica političkog organizovanja Rimljana u vreme osnivanja grada. Teritorija na kojoj žive gentili naziva se *ager gentilicus*. Ona pripada gensu kao celini. Članovi gensa koriste gentilske pašnjake i šume, ali ne po osnovu svojinskog prava, već po osnovu političke pripadnosti gensu. *Ager gentilicus* je, prema tome, oblik društvene svojine, jer je dostupan svim članovima društva.[3] Ovo je samo jedan segment svojine u periodu osnivanje Rima i on se razlikovao od privatne svojine baš po tom karakteru kolektivnosti. Svaki član društva je mogao koristiti to zajedničko zemljište ukoliko bi se javila potreba za tim. Tek kasnije, napuštanjem gentilskog načina organizovanja društva gentilska zemlja se transformiše u javnu svojinu naroda rimskog – *ager publicus*.[4]

[3] Malenica, A., (1995). Rimsko pravo, Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu; str. 184.

[4] Uobičajeni prevod ovog termina, "državna zemlja", nije precizan: radi se o "narodnoj zemlji", i ova nijansa je bitna za razumevanje njene uloge u rimskom društvu. Sva zemlja osvojena u ratu pripada narodu, jer je narod isto što i vojska, a vojska je pošla u rat upravo zato da bi došla do zemlje. Sve do IV veka p.n.e., međutim, narod (*populus)* ne uključuje i plebs: pored toga "narod" se u međuvremenu podelio na senatore sa njihovim klijentima, na jednoj i ostatak gentila koji su postali deo plebsa na drugoj strani. Rezultat je bio praktično izjednačavanje pojmova "senat" i "narod", pa senatori osvojenu zemlju smatraju prirodno svojom i neformalno je zauzimaju, verovatno po merilima dogovorenim u senatu. Veliki posedi koji su na taj način stvoreni zvali su se *possessiones*, a zemljišta na kojima su se prostirali *ager occupatorius* (zauzeta zemlja). Milošević, M., (2005). Rimsko pravo, Beograd, Nomos, str. 221.

Takođe, sva teritorija osvojena ratovima od drugih zemalja pripadala je državi pa je samim tim ulazila u *ager publicus*. Taj naziv se koristio za osvojene teritorije, a na zemlju se gledalo kao na svojinu rimskog naroda (*dominium populi romani*).[5]

Paralelno sa državnom, nastaje i privatna svojina. U početku ona je nastajala samo na pokretnim stvarima da bi kasnije nastala i na zemlji. To se vidi kroz institut *herediuma,* zemljišta u veličini od dva jugera (što odgovara današnjem ekvivalentu od pola hektara), koji je dodeljivan svakom *pater familijas-u*. Heridium je bio nasledan što nam dokazuje da je pravo individualne svojine na zemlji postojalo još od najranijih dana Rima. Da li je *heridium* od samoga nastanka Rima dodeljivan isključivo patricijama ili su i plebejci učestvovali u tome, u pravnoj nauci ne postoji jedinstveno mišljenje.[6]

Dugogodišnja borba plebejaca za svoja imovinska prava konačno je urodio plodom. Odlukom je odobreno da se od državne zemlje svakoj plebejskoj porodici dodeli dva jugera zemlje i to ne samo na korišćenje već u svojinu. Naknadno je to povećano na sedam jugera. Time su nastali mali plebejski seljački posedi koji su se održali sve do II veka pre naše ere. Preovladava mišljenje da je dva jugera zemlje premala površina da bi se na njoj nešto uzgajalo, dovoljna za egzistenciju jedne porodice. Verovatno je to bila okućnica tj. bašta u blizini kuće. Najvažniji izvor sredstava je ipak predstavljao *ager gentilicus*, koji nije činila obradiva zemlja, već šume i pašnjaci. Znajući da je dominantna privredna delatnost u početku bilo stočarstvo, a ne zemljoradnja smatramo da je ova teorija tačna. Sa pojavom zemljoradnje *ager gentilicus* ubrzano nestaje.[7]

Međutim, i dalje je veći deo *ager publicus*-a ostao na raspolaganju patricijama. Oni su upravljajući državom koristili sve pogodnosti pa između ostalog i pravo da koriste državnu zemlju. Patricije su dobijale državnu zemlju na korišćenje magistratskim odlukama, a za uzvrat su morali državi plaćati zakupninu. Istaknutiji građani su dobijali veće i kvalitetnije posede i na taj način su stvorena velika seoska gazdinstva tzv. *latifundije*. Iako dodeljeni samo na korišćenje tj. u zakup, ovo zemljište polako prelazi iz državne u privatnu svojinu robovlasnika (patricija). Naravno, postojao je veliki otpor plebejaca ovim procesima što možemo videti iz zakona donetih tokom IV i II veka pre naše ere. *Lex Licinia* je predviđao da niko ne može da zauzme više od pet stotina

[5] Vidi više: Šarkić, S., (2017). Osnovi rimskog prava, Beograd, Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu; str.59.

[6] Vidi više: Stojčević, D., (1955). Rimsko pravo, Beograd, Naučna knjiga, str. 144-145.

[7] Milošević, M., op. cit., str. 221.

jugera. Kako se ovaj zakon nije poštovao na insistiranje Tiberija Graha, donosi se zakon po kom je domaćinstvo moglo imati najviše pet stotina jugera i još po dvesta pedeset za svakoga sina.

Rimsko pravo poznaje više oblika privatne svojine: kviritsku, pretorsku, provincijsku i peregrinsku svojinu.

a) Kviritska svojina (*dominiume de iure Quiritium*) predstavlja osnovni oblik svojine koju su mogli imati samo Rimljani što je bio prvi uslov za njeno postojanje. Kao drugi uslov nametao se oblik svojine koja može biti kviritska. Naime, objekt kviritske svojine mogle su biti i pokretne i nepokretne stvari uz ograničenje da od nepokretnosti to može biti samo zemljište koje se nalazi u Italiji. Preostala zemlja, koja je osvojena ratovima, je smatrana državnom i njen držalac, bio ti njen raniji vlasnik ili pak Rimljan koji je dobio tu zemlju na korišćenje, nije bio njen vlasnik već neki vid zakupca, jer je plaćao određenu naknadu, zakupninu, državi za njeno korišćenje. Za taj vid zemljišta su korišćena različita imena: *stipendium, tributum, vectigal.* Poslednji, treći, uslov se odnosi na forme sticanja takve svojine, predviđene *ius civile*-om i to: *usucapio*, *mancipatio* i *in iure cessio*. Ove postupke je odlikovala velika komplikovanost i formalizam, što nije odgovaralo potrebama razvijenog prometa. Zbog toga dosta rano kviritska svojina na *res nec mancipi* mogla da se stekne i putem instituta *traditio*, odnosno, prostom predaju stvari.

Rimski klasični pravnici nisu nikada dali definiciju prava svojine, ne samo zbog toga što su se klonili definisanja, već i što definiciju nije bilo moguće dati. Definicija bi, naime, značila da svojina uvek ima istu sadržinu, što u klasičnom pravu nije bio slučaj.[8] O svojini se govorilo uzgred i napominjalo da svojina predstavlja "potpunu vlast na stvari" (*plena in re potestas*). Da bi ona postojala potrebno je bilo da u njoj budu sadržana tri elementa:

- Usus, odnosno, pravo da stvar upotrebljava i da se iz nje izvlači ekonomska korist (na primer: da se živi u kući, da se stoka koristi za obradu zemlje...);
- Fructus, tj. pravo da se stiču prirodni i građanski plodovi na stvari (na primer: ubirati plodove sa stabala voća, deca robova ili podmladak od stoke, dobijati zakup od stana datog u zakupninu ili korist ostvarena od novca datog u zajam, itd.);
- Abusus, tj. pravo da se raspolaže sa stvari (na primer: ubiti stoku, pokloniti, uništiti ili napustiti stvar, itd.). Za razliku od prva dva elementa,

[8] Malenica, A., op. cit., str. 188.

abusus je primarna karakteristika prava svojine jer prva dva elementa mogu da pripadaju i nesopstvenicima dok abusus može da pripada samo sopstveniku. Sopstvenik stvari je mogao raspolagati njima poslovima *inter vivos* i *mortis causa*, ali samo ukoliko javnim pravom nije postojalo neko ograničenje.

Ius civile je predviđao da kviritsku (i pretorsku) svojinu mogu imati samo rimski građani. Međutim, status rimskog građanina se vremenom proširio i na stanovnike drugih, osvojenih država, čime se širio i krug vlasnika kviritske svojine. Pravo svojine je usko bilo vezano za *ius commercii*. U početku su to pravo mogli imati samo latini da bi se kasnije proširilo i na peregrine

Predmet svojine mogle su biti sve pokretne stvari, a od nepokretnosti samo zemljište u okolini Rima (ager Romanus), a kasnije u Italiji (ager Italicus). *Solum provinciale* (provincijsko tlo, odnosno zemlja u provincijama) nije mogao biti predmet kviritske svojine sve do Justinijanove vladavine.[9]

Što se tiče ograničenja prava svojine, postojala su dva koja su se ticala opšteg i interesa pojedinaca. Ograničenja prava svojine pojedinca srećemo još u Zakonu XII tablica koji je predvideo da sopstvenik zemlje ostavi dve i po stope neobrađene zemlje na međi. Vlasnik zemlje je morao trpeti da grane susedovog drveta natkrivljuju njegovo zemljište ako su više od 15 stopa. Morao je dopustiti susedu ulaz u parcelu radi prikupljanja plodova koji su pali sa njegovog drveta itd.[10]

Ograničenja svojine u javnom interesu su u početku bila posledica strogog morala i javnog mnjenja, da bi se kasnije predvidela zakonima, Tako na primer: vlasnik zemlje na kojoj bi bile pronađene rude bio je obavezan da dopusti eksploataciju nađene rude, uz pravo da dobije 10% od prihoda nakon prodaje eksploatisane rude, sopstvenici zemljišta su bili obavezni da omoguće prilaz reci ili obali mora za potrebe održavanja puta itd.

Prema Malenici, mada se u drugoj literaturi ne spominje, bilo je i ograničenja uvedenih iz političkih i ekonomskih razloga. Među prva spada ono koje zabranjuje nobilima da poseduju brodove koji mogu utovariti više od trista amfora. Primer za druga su zabrane otuđenja zanatskih radionica, uz koje je išla i obaveza naslednog bavljenja određenim zanatima, pekarskim, mesarskim i sl. Ova ograničenja prava svojine bila su izazvana ekonomskom krizom i naročito su karakteristična za postklasično pravo.[11]

---

[9] Šarkić, S., (2017). Osnovi rimskog prava, Beograd, Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, str. 60-61.

[10] Malenica, A., op. cit., str. 190.

[11] Ibid., str. 190-191.

b) Pretorska (bonitarna) svojina nastaje krajem perioda republike iz praktičnih razloga, a naziv je dobila po tome što je nastala zahvaljujući delatnosti pretora[12] i akata koje su oni donosili Naime, suviše formalni i prekomplikovani propisi koji su se odnosili na prenos kviritske svojine vremenom su postali nepraktični. U praksi se sve više otuđenje *res mancipi* vršilo neformalnim putem, putem proste predaje stvari (*traditio*). Posmatrano iz perspektive *ius civile*, ovakav prenos nije proizvodio promene. Pribavilac u tom slučaju nije imao svojinu na stvari, već samo državinu. Tek po proteku određenog vremena i nakon ispunjenja uslova neophodnih za održaj (*usucapio*), sticalac je mogao steći kviritsku svojinu. Pri tom, prenosilac je i dalje bio sopstvenik stvari. On je mogao stvar uzeti nazad ili pak slobodno sa njom raspolagati, na primer, prodati je po drugi put. Da bi se izbegle ovako neprijatne situacije i da bi se pribavilac zaštitio od nesavesnog prenosioca, pretor je, koristeći svoja ovlašćenja, tokom vremena stvorio dva instituta: *Exeptio rei venditae et traditiae*, odnosno poseban prigovor kojim se ističe da je stvar prodata i predata. Ovaj prigovor je mogao istaći savesni pribavilac protiv prodavca (prenosioca) ukoliko bi on istakao svoju kviritsku svojinu i tražio da mu se vrati prodata i predata stvar.

Ovim prigovorom savesni pribavilac je bio zaštićen od prenosioca, međutim, ne i od trećih lica koja bi ga uznemiravala u uživanju stvari. Razlog tome leži u činjenici da pribavilac nije bio kviritski sopstvenik tako da on nije bio ovlašćen da podiže tužbe u vezi te stvari, već se morao obraćati prenosiocu kako bi on podigao tužbu. Zbog toga je pretor Publicije uveo drugo sredstvo: *actio Publiciana in rem.* Ova tužba i danas nosi naziv po njegovom imenu, a bila je zasnovana na fikciji. Naime, kako je svakako protekom vremena stvar putem održaja prelazila u kviritsku svojinu onoga ko bi do prava *res mancipi* dolazio tradicijom, pretor je dozvoljavao pokretanje tužbe uz izvesnu fikciju da je prošao rok za održaj. Sve što je bilo potrebno jeste da je trebalo samo da sudija zaključi da se nešto dogodilo (da je prošao rok za održaj) iako u stvarnosti taj rok nije prošao i da konstatuje da je pribavilac postao kviritski sopstvenik stvari.

Zanimljivo je da pribavilac imao u toj situaciji položaj koji je bio sličan svojini, međutim on i dalje nije bio kviritski sopstvenik. Sa druge strane, prenosilac je bio kviritski sopstvenik, ali bez ikakvog dejstva jer je njegova svojina bila "gola" (*nuda proprietas*).

[12] Šarac, M., Lučić, Z., (2011). Split, Naklada Bošković, str. 115.

Ovo je najtipičniji, ali ne i jedini slučaj pretorske svojine. Pretorsku svojinu ima i emptor bonorum, tj. onaj koji je kupio celokupnu imovinu prezaduženog ili osuđenog lica, bonorum possessor, tj. onaj kome je pretor priznao nasledno pravo i uručio nasleđe i još neki pribavioci.[13]

Paulijanska tužba je vrlo brzo, zbog svoje praktičnosti postala jedna od uobičajenih tužbi kojom se štitilo pravo svojine i ostala u rimskom pravu sve do Justinijanovog perioda koji je ukinuo kategoriju *res mancipi* i formalne načine sticanja svojine. U izvornom obliku ova tužba je ostala u upotrebi do današnjih dana.

a) Peregrinska svojina predstavlja svojinu na zemlji slobodnih stanovnika provincija, koju bi dobili od Rimljana nakon osvajanja. O njenom postojanju zaključujemo na osnovu navoda Gaja koji je spominje kao "peregrinsku svojinu (*dominium apud peregrinos*)", ali iz toga se ne može više zaključiti od onoga što je inače poznato: iako nije bila ustanova rimskog prava, svojinu peregrina je rimska država priznavala i njeni organi su je štitili na način o kojem ne postoje samo manje-više razumne pretpostavke.[14] Peregrini nisu mogli ga budu kviritski sopstvenici. Međutim razvoj prometa je doveo do toga da se se njihova, peregrinska imovina u velikom broju slučajeva štiti kao da je kviritska, pri čemu vidimo da Gaj o njoj govori kao o posebnoj vrsti svojine.

b) Provincijalska svojina se pojavljuje u provincijama i odnosila se na vlasništvo nad zemljom. Jedan broj "provincijskih" vlasnika dobio je svoju zemlju kupovinom od države,[15] drugi su naseljeni na parcelama koje su dobili asignacijom posle agrarnih reformi, treći su bili tobožnji zakupci, a bilo je i onih koji su zaposeli delove osvojene zemlje i vremenom, putem ustanove održaja a i uz blagonaklonost države, postali vlasnici.[16] Na tom zemljištu se mogla steći isključivo državina i pravo plodouživanja (*uti frui habere possidere*). Stanovnici provincija su u svojim zajednicama u međusobnim odnosima koristili tradicionalno pravo koje je, između ostalog, primenjivano i na prenos prava svojine.

[13] Stojčević, D., op. cit., str. 148.

[14] Milošević, M., op. cit., str. 214.

[15] O konceptu kupoprodajnog ugovora u rimskom pravu vidi više: Maksimović, S., Despotović, D., (2017). Novi Sad, *Pravo teorija i praksa*, (7-9), str. 62-701.

[16] Stanojević, O., (2003). Rimsko pravo, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 193.

2. Susvojina

Svojina je u rimskom pravu bila isključivo pravo, tako da je bilo nemoguće da na istoj stvari, u isto vreme bude dva ili više prava svojine. Međutim, bilo je moguće da dva ili više lica imaju zajedničko pravo svojine na jednoj istoj stvari koja nije podeljena – to je bila susvojina (*condominium*). Susvojina je mogla da nastane ili voljnom radnjom suvlasnika ili trećih lica ili pak slučajno. Pri tome suvlasnici su imali svojinsko pravo na idealnim delovima te zajedničke stvari (*pars pro indiviso*).

Osobenost susvojine je bila da svaki od suvlasnika ima vlasnička prava nad tom stvari: mogao ju je koristiti (*usus*), mogao je pribirati plodove (*fructus*) i konačno, mogao je da raspolaže sa predmetnom stvari (*abusus*), u skladu sa suvlasničkom kvotom koja mu pripada. Pri tome, ni jedan suvlasnik nije smeo da vrši svoja prava, a da to bude na štetu drugih suvlasnika. Ukoliko ne bi bilo moguće realizovati svoje svojinsko ovlašćenje bez pričinjene štete drugim suvlasnicima, taj suvlasnik bi bio uskraćen za isto.

Susvojina je mogla da nastane na više načina: mogla je nastati voljom suvlasnika (na primer kada komšije kupe zajednički parcelu od trećeg komšije), voljom nekog trećeg (na primer putem testamenta se ostavi susvojina svojim sinovima) ili putem zakona (ukoliko se na primer pomeša žito dvojice vlasnika dato na čuvanje istom licu, tako da ga je nemoguće podeliti)

Ako se neki od suvlasnika odrekne svog dela, on neće postati *res nullius*, već će prirasti delovima ostalih suvlasnika, u srazmeri sa suvlasničkim kvotama ostalih suvlasnika. Pravo upravljanja celokupnom imovinom ima svaki od suvlasnika, osim ako mu to ostali suvlasnici nisu zabranili. Međutim, on snosi i odgovornost za štetu ukoliko ona nastane na osnovu njegovih postupaka.

Susvojina je često bila povod za sporove između suvlasnika i zbog toga je postojala u rimskom pravu posebna tužba kojom se mogao zahtevati raskid suvlasničkog odnosa: *actio communi dividundo.*[17] U zavisnosti od toga da li je u pitanju bila deljiva ili nedeljiva stvar i ovi sporovi su rešavani. Ako se radilo o deljivoj stvari (na primer zemljišna parcela), ona se delila na delove

[17] Prema Stojčeviću, tužba kojom se štitilo pravo susvojine je zavisila od osnova po kom se ona sticala: „Svaki suvlasnik ima pravo da traži podelu stvari. U tu svrhu stoji mu na raspoloženju *actio familiae ercuscundae,* ako je susvojina nastala nasleđem, a *actio communi dividundo* ako je nastala drugim načinom.“ Pri tom, autor pravi razliku između susvojine i kolektivne svojine, odnosno realne susvojine. Kod kolektivne svojine član kolektiva nema nikakvo stvarno pravo prema stvari koja je predmet kolektivne svojine. Pravo svojine ima samo kolektiv kao celina. Sa druge strane kod realne susvojine tj. podeljene zajedničke svojine (na primer: etažna svojina), svaki član zajednice ima svojinu samo na jednom određenom delu svojine, dok prema ostalim delovima nema nikakvo stvarno pravo. op.,cit., str. 161.

na osnovu suvlasničkih kvota. Međutim, ukoliko je u pitanju bila nedeljiva stvar, sudija ju je dosuđivao jednom od suvlasnika uz obavezu da ostalima nadoknadi vrednost njihovih delova, što je on i činio najčešće nakon prodaje nedeljive stvari.

3. Zaštita svojine

U rimskom pravu, a u vezi svojine, postojale su dve vrste svojinskih sporova. Prvi su nastajali zato što su stranke jedna drugoj osporavale pravo svojine, tvrdeći, svaka za sebe da je sopstvenik sporne stvari. U tom slučaju, je kviritski sopstvenik na raspolaganju imao tužbu *rei vindicatio,* dok je pretorski sopstvenik imao tužbu *actio Publiciana.* Druga vrsta sporova je nastajala u situacijama kada se sopstveniku nije osporavalo pravo svojine, već se samo tvrdilo da tužilac ima određena prava na iskorišćavanje stvari. U ovom slučaju je kviritski sopstvenik imao na raspolaganju posebnu tužbu: *actio nagatoria.*

a) ***Rei vindicatio*.** Ovlašćeni podnosilac vindikacione tužbe je lice koje tvrdi da ima kviritsku svojinu na nekoj stvari koju ne drži. On je podiže protiv lica koje drži stvar i koje se ponaša kao sopstvenik. Tom tužbom on zahteva da mu se preda stvar ili ako to nije moguće, da mu se isplati njena novčana protivvrednost. Uspeh u sporu će zavisiti od dokaza koje priloži tužilac i kojima dokaže da je spornu svojinu stekao na način koji priznaje *ius civile*. Kako je tužba usmerena protiv držaoca stvari, bitan je osnov držanja stvari. Tako na primer ako je tužba usmerena protiv kradljivca, koji nema pravni osnov za držanje stvari, tužba će biti uspešna. Međutim, ako je tužba usmerena protiv zakupca koji sa tužiocem ima potpisan ugovor o zakupu, takva tužba će biti neuspešna. Ukoliko tuženi drži stvar po nekom od osnova stvarnih prava na tuđoj stvari, velika je verovatnoća da ta tužba neće uspeti na sudu. "U Justinijanovom pravu tužba se mogla podići i protiv lica koje ne drži stvar, ako je ono stvar zlonamerno napustilo kada je videlo da će biti tuženo, ili ako je prevarno tvrdilo da se stvar nalazi kod njega da bi neko treći u međuvremenu na njoj stekao svojinu održajem."[18]

Tokom različitih perioda rimske istorije vindikaciona tužba se pojavljivala u različitim oblicima. *Legis actio per sacramentum in rem* je detaljno opisan u Gajevim institucijama (IV, 16). Postupak je tekao na sledeći način: sporna stvar bi bila doneta pred magistrata, a zatim bi jedna strana stavljala

[18] Malenica, A., Op. cit., str.192.

svoj štap na stvar i izgovaranjem svečanih reči tvrdila da je stvar njena na osnovu kviritskog prava. To je bio *vindicatio*. Druga strana je najčešće ponavljala iste reči, što je bio *contra vindicatio*. Nakon toga bi svaka stranka optužila jedna drugu za lažnu izjavu i izazivala je na opkladu (*sacramentum*) u određenu sumu novca. Sada se spor više nije vodio oko svojine na stvari, već oko toga ko treba da dobije opkladu, odnosno čiji je sacramentum tačan, istinit (*iustum*). Zanimljivo je da kod ovog vida postupka ne postoje tužilac i tuženi, već obe stranke imaju istu ulogu u sporu, jer obe potražuju i istovremeno su dužne da dokažu svoje pravo svojine.

Drugi vid zaštite kviritske svojine – *per sponsionem*, je nazvan na osnovu obećanja (*sponsio praeiudicialis*) tuženog prema tuženom, da će mu ako izgubi spor platiti određenu svotu novca. Dato obećanje nije imalo za svrhu da se obezbedi izvršenje presude, jer se to obezbeđivalo sa specijalnom garancijom putem jemaca (*satisdatio*). Ovaj postupak se u dve bitne stvari razlikovao od prethodnog postupka: u njemu je postojao tuženi (onaj u čijoj je državini stvar) i tužilac. Pri tom samo tužilac je dokazivao svoje pravo svojine, dok u prethodnom postupku obojica to tvrde. Druga razlika se ogledala u arbitru jer je ovde odluku donosio sudija laik, a kod sacramentum-a to je bio pontif.

Treći postupak zaštite se zvao *per formulam petitoriam* i od postupka *per sacramentum in rem,* se razlikovao po tome što više nije bilo opklade, već je sudija trebao samo da odgovori neposredno na pitanje koja od stranaka je neposredni sopstvenik stvari. Samo je tužilac bio obavezan da dokazuje, dok je tuženi samo davao garanciju da će se braniti u sporu (pošto kod realnih tužbi tuženi nije bio obavezan da se brani), da neće koristiti prevaru i u slučaju da izgubi da će tužiocu vratiti stvar koja je predmet spora.

Poslednji, četvrti je bio ekstraordinarni postupak i za njega je bilo svojstveno da presuda nije glasila na sumu novca već na stvar tako ta stranka koja izgubi spor morala da vrati stvar pobedniku u sporu.

Cilj i svrha *rei vindicattio* su bili da se utvrdi da li postoji pravo svojine tužioca i da se tužiocu vrati državina nad stvari. "Međutim, rei vindicatio je, kao i sve realne tužbe, arbitrarna tužba i presuda nalaže tuženom, ako on izgubi spor, da plati jednu sumu novca ili ako to neće da mu vrati stvar i izvesne njene plodove".[19]

b) Kviritska svojina se štitila još jednom tužbom – ***actio negatoria***, koju je podizao držalac sporne stvari, tvrdeći da ga drugo lice ometa i uznemirava u svojinskim ovlašćenjima. Zato je pomenutom tužbom zahtevao dve stvari: da uznemiravanje prestane i da mu se nadoknadi šteta

[19] Stojčević, D., op. cit., str. 162.

ukoliko je nastala. Tužba se zvala negatorna jer je tužba bila negativno formulisana: da se utvrdi da tuženi nema pravo da uznemirava. Zbog toga je tužilac morao da dokaže da ima pravo svojine i da postoji uznemiravanje, a ne suprotno, da tuženi nema pravo da uznemirava. Presuda je bila na svotu novca, isto kao i reivindikaciona tužba, a tuženi koji bi izgubio spor se morao na zahtev tužioca obavezati stipulacijom da neće ponoviti uznemiravanje.

c) ***Actio Publiciana*** je "tužba analogna reivindikaciji, koja je prvenstveno služila zaštiti pretorskog sopstvenika i savesnog držaoca, ali su je zbog posebnih pogodnosti počev od klasičnog perioda često koristili i kviritski sopstvenici."[20]

Dva su razloga zašto je nastala ova tužba. Prvo - zato što je *res mancipi* neformalno predata pribaviocu, a *ius civile* to ne priznaje kao prenos prava svojine. Drugo – jer je sticalac dobio stvar od nesopstvenika, a pošto niko ne može preneti više prava nego što i sam ima (*nemo plus iuris ad aliem transfere potest quam ipse haberet*) tako da sticalac ne stiče pravo svojine na predatoj stvari. Ova tužba je nastala po uzoru na *rei vindicatio* i nakon nje je nastala.

Bitna karakteristika ove tužbe jeste da ona počiva na jednoj fikciji: da je protekao rok za održaj (*usucapio)* i da je savesni držalac, odnosno bonitarni sopstvenik, postao kviritski sopstvenik stvari. Sudija je tada trebao samo da ispita da li su ispunjeni ostali uslovi potrebni za *usucapio*: "da li stvar može biti uzukapirana, da nije ukradena, da li je tužilac sposoban za *usucapio*, da li postoji *iusta causa* i *bona fides*. Ako utvrdi da su ispunjeni, zaštitiće tužiočev zahtev protiv svakoga kod koga se stvar nalazi"[21]

Dakle, kao i kod *rei vindicatio*, i ovde se zahtevala stvar koja se nalazi kod drugoga od strane lica koje ne drži stvar, ali tvrdi da ima na njoj bonitarnu svojinu i odgovaraju osnov za držanje stvari. Zato se tužbom zahtevalo da mu se preda stvar.

Ukoliko tuženi nije bio kviritski sopstvenik, Publicijanska tužba je bila uspešna i vodila je uspehu tužioca u sporu. Međutim, ukoliko bi tuženi bio kviritski sopstvenik, tužilac bi gubio spor jer je kviritski sopstvenik imao jači svojinski osnov. Jedina situacija kada bi se mogao na ovaj način dobiti spor protiv kviritskog sopstvenika bi bila situacija gde je kviritski sopstvenik predao stvar tužiocu. Ukoliko bi tuženi isticao da je on taj koji je kviritski sopstvenik, tužilac bi istakao repliku da je to tačno, ali da mu je tuženi sam predao stvar.

[20] Vidi više: Jocić, L., (1990). Rimsko pravo, Novi Sad, KR Slavija, str. 194.
[21] Stojčević, D., op. cit., str. 163.

4. Zaključna razmatranja

Svojina je sigurno najznačajniji institut građanskog prava, međutim, rimsko pravo i pravnici za sobom nisu ostavili definiciju svojine već su je definisali opisno, kao potpunu pravnu vlast na stvari (*plena in re potestas*). Savremeno društvo je nemoguće zamisliti bez svojine, posebno privatne. Fundament takvog koncepta je postavljen baš u rimskom pravu. Svi današnji ekonomski odnosi su zasnovani na rimskom konceptu svojine koji je prilagođen savremenom ekonomskom konceptu. Isto tako i tužbe kojima se štiti svojina su do današnjih dana ostale u nepromenjenom obliku.

Poznavanje osnovnih pravnih instituta rimskog prava je *conditio sine qua non* ne samo za elementarno bavljenje pravom, već i generalni preduslov opšte kulture. Instituti rimskog prava u velikoj meri doprinose unapređenju savremenog pozitivnog privatnog prava i zato bi njegovim izučavanjem trebao da se bavi svako ko ima aspiracije da bude dobar i edukovan pravnik.

Nenad Stefanović, LLD
Assistant professor, The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad, The University of Business Academy

THE CONCEPT OF PROPERTY IN ROMAN LAW

Abstract

The significance of the Roman law in the development of the property institute, within the Law of Things, is enormous. During the long Roman history there were various forms of property, from social, public, to private. Each of these forms of ownership enjoyed a special legal protection. As the Roman society was divided into Roman citizens and those who were not, their legal property ownership permissions differed from one another. That is why there were a large number of lawsuits that in different ways

protected the property of the owners of things, that is, those who, in a conscientious manner, came into possession of such things. The significance of the Roman law for modern continental legal systems based on Roman institutes, including our own, is immeasurable. Regardless of the time distance of several centuries, the solutions of Roman jurists are still current and have a practical application especially in the field of Law of Things and Law of Contract.

KEY *words*: *Roman law, the concept of property, the protection of property, co-ownership, Law of Things.*

LITERATURA

1. Gams, A., (1980). Osnovi stvarnog prava, Beograd, Narodna knjiga
2. Jocić, L., (1990). Rimsko pravo, Novi Sad, KR Slavija
3. Lakićević, V., (2007). Svojinski odnosi prema Ustavu iz 2006. godine, *Pravo teorija i praksa*, 24 (5-6), str. 3-12
4. Maksimović, S., Despotović, D., (2017). Založno pravo u rimskom pravu, *Pravo teorija i praksa*, 34 (7-9), str. 1-12
5. Malenica, A., (1995). Rimsko pravo, Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu
6. Milošević, M., (2005). Rimsko pravo, Beograd, Nomos
7. Polojac, M., (2007). Praktikum za rimsko pravo, Beograd, Službeni glasnik
8. Romac, A., (1981). Izvori rimskog prava, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu
9. Stanojević, O., (2003). Rimsko pravo, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
10. Stojčević, D., (1955). Rimsko pravo, Beograd, Naučna knjiga
11. Stojčević, D., (1988). Rimsko privatno pravo, Beograd, Savremena administracija
12. Šarac, M., Lučić, Z., (2011). Rimsko privatno pravo Split, Naklada Bošković
13. Šarkić, S., (2017). Osnovi pravne istorije, Beograd, Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu
14. Šarkić, S., (2017). Osnovi rimskog prava, Beograd, Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu